

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Теорії та концепції особистості в ракурсі
юридичної психології»
обов'язкових компонент освітньо-наукової програми
третього (доктор філософії) рівня вищої освіти

053 Психологія (юридична психологія)

Тема № 2. Біологічні теорії та концепції делінквентності.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Воробйова І.В.

2. Професор кафедри педагогіки та соціології, доктор психологічних наук, доцент Мілорадова Н.Е.

План лекції.

1. Вступ.
2. Погляди Ч. Ломброзо на спадково-біологічні та сімейно-родинні чинники злочинності.
3. Близнюковий метод вивчення спадкових факторів у формуванні схильності до делінквентності.
4. Типології особистості Кречмера та Шелдона.
5. Хромосомна гіпотеза агресії та злочинності Джекобса, Брандона та Мервіля.
6. Гормональна теорія злочинної та агресивної поведінки.

Рекомендована література:

Основна:

1. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
2. Теорії та концепції особистості в ракурсі юридичної психології: навчально-методичний посібник / автори-укладачі: Д.В. Швець, О.Г. Шахова. О.О. Євдокімова. Харків, 2021. 126 с.
3. Shoemaker D.J. Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior. Oxford University Press, 2018. 400 p.
4. Thornberry T. Developmental Theories of Crime and Delinquency. Routledge, 2018. 539 p..
5. Ling S., Umbach R., Raine A. Biological explanations of criminal behavior. Psychology, Crime & Law. 2019. V. 25:6, 626-640, DOI: 10.1080/1068316X.2019.1572753

Допоміжна:

1. Морозов О. М. Патопсихологічний аналіз особистості у правоохоронній практиці : Монографія К. : Атіка, 2009. 320 с.
2. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості. Навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.
3. Ломброзо Ч. Женина преступница и проститутка / C. Lombroso & G. Ferrero; Пер. д-ра Г. И. Гордона. Киев ; Харьков: Ф. А. Иогансон, 1897 (Киев). 478 с.
4. Лоренц К. Агрессия URL: https://royallib.com/book/konrad_lorents/agressiya_tak_nazivaemoe_zlo.html
5. Ling S., Umbach R., Raine A. Biological explanations of criminal behavior. Psychology, Crime & Law. 2019. V. 25:6, 626-640, DOI: 10.1080/1068316X.2019.1572753

Текст лекції

1. Вступ.

Більшість біологічних теорій створювалася в рамках кримінологічного вивчення суспільства. Пов'язані майже всі вони зі спробами пояснити злочинність і агресію. В даний час кількість прихильників біологічних теорій агресії та злочинності є достатньо невеликою. Проте, теорії цього напрямку час від часу набувають певної популярності. Тому ми розглянемо зміст основних біологічних концепцій досить коротко.

2. Погляди Ч. Ломброзо на спадково-біологічні та сімейно-родинні чинники злочинності.

Традиційно, одним з родоначальників біологічного напрямку в девіантології вважається італійський вчений Ч. Ломброзо, творчість якого відноситься до другої половини минулого століття. (Ломброзо Чезаре (1835-1909) - італійський лікар, соц. мислитель. Родоначальник соціології злочинності. Розглядав злочинність, як результат прояви, насамперед, біологічних чинників).

Ломброзо протягом ряду років працював тюремним лікарем, що дало йому можливість узагальнити значний фактичний матеріал. Основними детермінантами схильності до злочинності, на думку Ломброзо, були спадково-біологічні чинники (наприклад, особлива будова черепа), підкріплені впливом навколишнього середовища.

У той же час, Ломброзо розглядав причини девіантності в максимально широкому спектрі: від кліматичних, природних і спадкових факторів, до економічних, культурних і гендерних. Він писав: «Будь-який злочин має в походженні своєму безліч причин і ... причини ці часто зливаються одна з одною» (Ломброзо Ч. «Злочин», с.5.). Однак першість, все ж таки віддавалася факторам спадково-біологічного характеру. Значне місце в його дослідженні відведено аналізу сімейно-родинних зв'язків злочинців, всередині і між поколінь.

Теорія Ломброзо швидко набула значної популярності, але подальший розвиток соціології і психології не сприяв її підтримці. Перш за все тому, що не простежувалися до кінця причинно-наслідкові зв'язки: було не ясно, чи то спадковість визначає схильність до девіантності, чи то інші, зовнішні фактори впливають в тому числі і на спадковість.

3. Близнюковий метод вивчення спадкових факторів у формуванні схильності до делінквентності.

Однак роботи в даному напрямку тривали. Однією із спроб довести вирішальну роль спадкових факторів у формуванні схильності до девіантності є так званий *близнюковий метод*.

Порівнюючи ступінь агресивності близнюків, дослідники намагалися довести, що схильність до агресії та злочинів – результат впливу спадкових

механізмів. Результати, отримані при використанні даного методу, виявилися досить суперечливими, а згодом і сам метод взяли під сумнів. Справа в тому, що даний метод не дозволяв зрозуміти, які дії виявляються визначальними: спадковість або однакові умови виховання. Проте, численні дослідження феномену спадкової схильності до кримінального поведінки, проведені в 1980-х роках, підтвердили гіпотезу про вплив спадковості на злочинність.

І все ж таки, один з провідних фахівців, працюючих в цьому напрямку, **Мойєр**, схиляється до думки, що спадковість визначає схильність до злочинної і агресивної поведінки, тоді як навколишнє середовище обумовлює межі, в яких проявляється ця схильність. Мойєр робить висновок, що людина, яка успадкувала причинно-наслідковий ланцюжок: *низький поріг збудливості нервової системи - агресивні реакції*, в деприваційній і стресовій ситуації, що фруструє, буде схильною до прояву гніву і ворожості в девіантних формах.

З іншого боку, якщо ця ж людина буде оточена любов'ю, в значній мірі захищена від жорстокості та насильства, а також не буде часто провокуватися на агресію, вона навряд чи буде схильна до агресивної поведінки".

4. Типології особистості Кречмера та Шелдона.

Окремо можна розглядати таке продовження «лінії Ломброзо», як спроби пов'язати делінквентність з фізичними та конституціональними факторами. Найбільш відомими з цих спроб вважаються **типології особистості, розроблені Кречмером (1925) і Шелдоном (1954)**. Згідно уявлень цих авторів, людей можна розділити на три типи щодо їх психофізичної конституції: *мезоморфних (атлетичний) тип, екторморфний (худорлявий) і ендоморфний (тучний) тип*.

Мезоморфи більшою мірою схильні до домінування, активності, агресії і насильства. *Екторморфи* описуються, як боязкі, загальмовані і схильні до самотності і розумової діяльності. *Ендоморфи* відрізняються добродушністю і живим і веселим характером. Незважаючи на те, що ці уявлення почасти підтверджувалися фактами, їх критикували за явні спрощення. Зокрема, не зрозумілим залишається питання, наскільки зазначена типологія обумовлена власне біологічними факторами, а наскільки - тим, як сама людина сприймає себе і тим, як її сприймають оточуючі.

5. Хромосомна гіпотеза агресії та злочинності Джекобса, Брандона та Мервіля.

Значний сплеск інтересу викликала **хромосомна гіпотеза агресії та злочинності**, що з'явилася в зв'язку з розвитком генетики. В 1960-х роках ціла низка досліджень осіб, які здійснювали кримінальні діяння, підтвердила високий ступінь кореляції між схильністю до правопорушень і наявністю хромосомної аномалії типу ХУУ (**Джекобс, Брандон, Мервіль**). Як відомо, жіночий хромосомний набір утворений поєднанням двох Х хромосом. У чоловіків це поєднання представлено однією Х і однією У

хромосомою. Але іноді трапляється поєднання ХУУ - додається одна зайва чоловіча хромосома.

Патріція Джекобс, яка проводила обстеження ув'язнених низки в'язниць Великобританії, встановила, що відсоток людей з такого роду аномалією серед ув'язнених в кілька разів вище, ніж серед простого населення. Однак, подальші дослідження показали, що прямого обумовлення високого рівня агресії наявністю зайвої У хромосоми не спостерігається. Скоріше, справа в меншому рівні інтелектуально розвитку осіб з цією аномалією.

Вони фактично схильні до скоєння злочинів і актів агресії не більшою мірою, ніж особи зі звичайним хромосомним набором, вони лише частіше з'являються на місці злочину і піддаються покаранню, що пояснює високий відсоток їх серед ув'язнених.

6. Гормональна теорія злочинної та агресивної поведінки.

Інший напрямок біологічних теорій агресії пов'язаний з дослідженням ролі гормональних впливів на злочинну і агресивну поведінку. Ще в 1924 американський вчений **М. Шлапп**, який вивчав ендокринну систему злочинців, з'ясував, що третину обстежених їм в'язнів страждають емоційною нестійкістю, яка пов'язана з захворюваннями залоз внутрішньої секреції.

Згодом, стійкість статевих відмінностей у проявах агресивності, незалежно від національності та культури, навела вчених на думку про можливий вплив андрогенів (чоловічих статевих гормонів) на агресивність. Практично у всіх відомих суспільствах чоловіки, як правило, демонструють більш високий рівень агресивності. Відомо, що рівень тестостерона в організмі чоловіків більш ніж в десять разів вище, ніж у жінок. Оскільки тестостерон впливає на формування вторинних статевих ознак, цілком можливо було б припустити, що він сприяє розвитку більш високого рівня чоловічої агресії і схильності до злочинів.

Численні експерименти з перевірки цієї гіпотези дали досить суперечливу інформацію. З одного боку, фактів на користь основного припущення (вплив гендерних відмінностей) було зібрано достатньо. У той же час, прямих даних, що підтверджують гіпотезу про вплив андрогенів на девиантність практично немає. Хоча рівень тестостерона може відігравати певну роль у формуванні схильності до агресії, все ж таки, більшість дослідників схиляється до думки, що набагато більш важливу роль в цьому можуть грати інші фактори.

Швидше за все, тестостерон впливає на рівень агресивності, вступаючи у взаємодію з цілим комплексом індивідуальних і соціальних факторів (Мазур, Лемб, Даббса, Роуз, Бернштейн і ін.).

На сьогоднішній день, більшість серйозних вчених приходять до висновку, що біологічна схильність до різних форм делінквентності проявляється тільки при наявності сприятливого впливу соціального середовища.

Таким чином, ми можемо констатувати, що в будь-якому випадку, пояснювати феномени делінквентності та агресії тільки причинами

біологічного порядку, неправомірно. Слід вести мову про взаємодію біологічних і соціальних факторів, що підтверджує більшість серйозних досліджень. У чому ж причина того, що періодично виникає прагнення пояснити поведінкові відхилення виключно з позицій біології? Справа, мабуть, в тому, що ідея звинуватити у всьому фізіологічні особливості конкретного індивіда, схильного до насильства, виявляється дуже зручною. Це дозволяє не зачіпати питання про недосконалість соціальної системи, як можливий детермінант негативних явищ. Але тут є й інший аспект: вплив теорії на практику боротьби зі злочинністю. Тривожить той факт, що під впливом біологічного підходу до проблеми злочинності, можливо необгрунтоване застосування каральних та інших жорстких заходів у боротьбі з нею.

Перш за все, потрібно побоюватися заходів, пов'язаних з клінічним впливом на злочинців (лоботомія, медикаментозний вплив, електрошок, хірургічні методи і т.п.). Крім етичних аспектів самого застосування подібних методів, виникає загроза застосування ярлика "хворого" (з відповідними висновками про необхідність лікування) до цілих категорій осіб, котрі відчувають складності в соціальних взаємодіях.

Загальні висновки по лекції.

Завершуючи короткий огляд біологічних теорій, слід ще раз підкреслити, що, не дивлячись на певну роль біологічних чинників у формуванні схильності до агресивної та девіантної поведінки, їх вплив здатний в значній мірі коригуватися впливом цілої низки інших причин.

Резюме:

- *Перші наукові спроби пояснити делінквентність біологічними методами з'явилися в кінці XIX століття;*
- *Делінквентність пов'язувалася з такими факторами, як спадковість (близнецовий метод), фізична конституція (Кречмер і Шелдон), гормони (Шлапф), хромосоми (Джекобс) і ін .;*
- *Більшість вчених вважають, що в будь-якому випадку вплив біологічних факторів має опосередовуватися впливом зовнішніх умов, тому не можна трактувати біологічні феномени як «причини» делінквентності;*
- *Біологічні концепції можуть використовуватися в ідеологічних цілях, виправдовуючи існуючий соціальний порядок і застосування каральних заходів впливу на делінквентів.*

Питання для самопідготовки:

1. У чому специфіка біологічного підходу до пояснення делінквентності?
2. З чийм ім'ям пов'язують виникнення біологічного підходу до пояснення людської поведінки? Коли починається наукове вивчення поведінкових відхилень, в межах біологічного підходу?
3. У чому суть «близнюкового методу»? У чому його недоліки?
4. У чому суть підходів Кречмера і Шелдона до пояснення поведінки, що відхиляється? Чи можете ви навести приклад з особистих спостережень, що підтверджує їх гіпотезу?

5. Яких результатів досягла в поясненні відхилень поведінки гормональна гіпотеза?

6. Чи дійсно хромосомний набір типу «XYY» пов'язаний з підвищеною агресивністю?